

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ

Γιάννης Κουρής,
Δρ. Φιλοσοφίας, Συντονιστής Κέντρου Πολιτικής Θεωρίας ΕΝΑ

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ

Γιάννης Κουρής,
Δρ. Φιλοσοφίας, Συντονιστής Κέντρου Πολιτικής Θεωρίας ΕΝΑ

Φεβρουάριος 2024

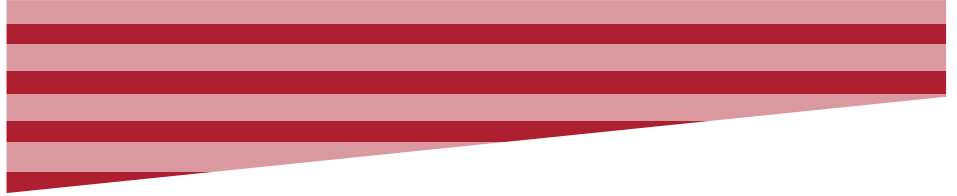

*Είναι πιο εύκολο να φανταστεί κανείς το τέλος του κόσμου
παρά το τέλος του καπιταλισμού.
-Μαρκ Φίσερ¹*

Η θεσμική πολιτική αρχιτεκτονική φαντάζει να έχει παγώσει στο χρόνο. Οι κεντρικοί πυλώνες της καπιταλιστικής πολιτικής οικονομίας θεωρούνται αμετάβλητα δεδομένα. Οποιοδήποτε πολιτικό εγχείρημα θέλει να θέσει υποψηφιότητα ως αξιόπιστη και ρεαλιστική πρόταση οφείλει να θεμελιώνεται στη μεγιστοποίηση του κέρδους, στον συντονιστικό μηχανισμό της ελεύθερης αγοράς, στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και σε ένα ήθος άκρατου ανταγωνισμού. Ο πολιτικός πειραματισμός τείνει να εξαφανιστεί τελείως, τη στιγμή που η ανθρωπότητα είναι αντιμέτωπη με μια σειρά από παράλληλες προκλήσεις που απαιτούν άμεση συλλογική δράση. Ακόμα και στις περιπτώσεις που τα πλεονεκτήματα μιας εναλλακτικής πολιτικής πρότασης είναι διακριτά, όπως στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, το συλλογικό πολιτικό φαντασιακό παραμένει ανενεργό.

Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης τα εμβόλια δεν αντιμετωπίστηκαν σαν κοινό αγαθό. Η παραγωγή τους ανατέθηκε, κατά κύριο λόγο, σε μεγάλες ιδιωτικές εταιρίες. Υπήρξε το οξύμωρο του «εθνικισμού των εμβολίων» και η διανομή των εμβολίων έγινε με αμιγώς εθνικιστικούς και καπιταλιστικούς όρους οξύνοντας τις υπάρχουσες ανισότητες. Το γεγονός ότι η πανδημική κρίση είχε υπαρξιακό χαρακτήρα δεν ήταν αρκετό για να αναθεωρήσουμε τις καπιταλιστικές μας δεσμεύσεις. Παρόμοια δομικά χαρακτηριστικά έχει και η κλιματική κρίση. Ενώ όλα τα επιστημονικά δεδομένα τεκμηριώνουν ότι το υπάρχον παραγωγικό μοντέλο δεν είναι βιώσιμο, η ανθρωπότητα δείχνει παγιδευμένη στην εθνικιστική, αποικιακή και καπιταλιστική σκεπτομορφή. Η συναίνεση που θα οικοδομούσε τη συλλογική δράση της ενεργειακής μετάβασης, προς το παρόν πνίγεται μέσα σε ατέρμονους ανταγωνισμούς για τα οικονομικά συγκριτικά πλεονεκτήματα των υπερδυνάμεων (ΕΕ, ΗΠΑ, Κίνα), την κοστολόγηση της μετάβασης, τα κέρδη των ιδιωτικών εταιριών ενέργειας κτλ.

¹ Ο Μαρκ Φίσερ (2022)- στο βιβλίο του Καπιταλιστικός ρεαλισμός υπάρχει άραγε εναλλακτική- αποδίδει αυτή τη φράση στον Fredric Jameson και τον Slavoj Žižek.

Εάν υπήρχε κάποια προσδοκία ότι το καπιταλιστικό μοντέλο παραγωγής θα ερχόταν αντιμέτωπο με ένα εξωγενές «φρένο έκτακτης ανάγκης» που θα ανακατεύθυνε την ανθρωπότητα ώστε να αποφευχθούν πιθανές καταστροφές, θεωρώ ότι με την πανδημική κρίση διαψεύστηκε. Παράλληλα, οι οικονομικές ανισότητες που προκύπτουν από το σημερινό πολιτικοοικονομικό μοντέλο θα προβλημάτιζαν ακόμα και τους μεγαλύτερους υπέρμαχους του καπιταλισμού. Σύμφωνα με την πρόσφατη έκθεση της Oxfam από το 2020, οι πέντε πλουσιότεροι άνδρες στον κόσμο έχουν διπλασιάσει τις περιουσίες τους από 405 δισ. δολάρια σε 869 δισ. δολάρια, με ρυθμό αύξησης περίπου 15 εκατ. δολάρια ανά ώρα. Την ίδια περίοδο, σχεδόν πέντε δισεκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως έχουν γίνει φτωχότεροι.² Παρόλα αυτά μοιάζει να μην μπορούμε να φανταστούμε να αναπλάθουμε την πολιτική πραγματικότητα. Σαν να έχουμε εγκλωβιστεί σε έναν κλειστό νοηματικό πυρήνα που αναιρεί την πολιτική μας αυτενέργεια. Συνέβη κάτι στο συλλογικό πολιτικό φαντασιακό και συρρικνώθηκαν τόσο τα όρια του πιθανού;

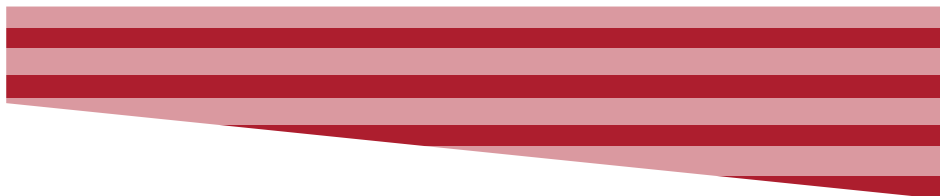
Γενεαλογία και Φιλοσοφία

Η ηπειρωτική φιλοσοφία χρησιμοποιεί το αναλυτικό εργαλείο της γενεαλογίας από την εποχή του Ξενοφάνη.³ Η κεντρική ιδέα γύρω από τη γενεαλογική προσέγγιση είναι ότι η προέλευση των πεποιθήσεων, πρακτικών, θεσμών, νορμών και αναπαραστάσεων επηρεάζει το κανονιστικό σύμπαν που κατοικούμε. Ο Ξενοφάνης επιχειρηματολογεί- μέσω της γενεαλογικής προσεγγίσεως- ενάντια στον ανθρωπομορφισμό των θεών ως εξής:

Οι άνθρωποι της Αφρικής έχουν τους θεούς τους μαύρους και πλακουτσομούτες· οι άνθρωποι του Βορρά έχουν τους θεούς τους γαλανομάτηδες και με μαλλί ξανθό ή ξανθοκόκκινο. Αλλά αν τα βόδια και τ' άλογα και τα λιοντάρια είχαν χέρια, είτε για να ζωγραφίσουν με τα χέρια ή για να σμιλέψουν ή πλάσουν έργα όπως οι άνθρωποι, τ' άλογα και τα βόδια θα ζωγράφιζαν τις μορφές των θεών αντίστοιχα όμοιες σε βόδια και σ' άλογα, και γλυπτικά θα έπλαθαν τα σώματα των θεών ακριβώς ίδια με τα σώματα που το καθένα τους έχει. (Ξενοφάνης, 1898, αποσπάσματα 5-6).

² Βλ. <https://www.oxfam.org/en/research/inequality-inc>

³ Η αναλυτική φιλοσοφία είναι παραδοσιακά εχθρική προς τις γενεαλογικές προσεγγίσεις. Ο Karl Popper (1957) θεωρούσε ότι η ιστορική έρευνα δεν έχει καμία σχέση με τη φιλοσοφική αλήθεια και είναι ηθικά επιζήμια. Αλλά τις τελευταίες δεκαετίες οι γενεαλογίες διανύουν μια περίοδο ακμής στους αναλυτικούς φιλοσοφικούς κύκλους. βλ. Street (2006), Owen (2002) και Srinivasan (2015).

Ο ισχυρισμός του Ξενοφάνη είναι ότι στην αρχαία Ελλάδα θεωρούσαν ότι οι θεοί είναι ανθρωπόμορφοι διότι καθρέφτιζαν τη μορφή τους στις θεότητες. Αντίστοιχα, άλλα πλάσματα θα αναπαριστούσαν τους θεούς με τρόπο που θα προσομοίαζε σε εκείνα. Μόλις αποκαλυφθεί η προέλευση της πεποιθήσεως του ανθρωπομορφισμού των θεών δημιουργείται μια αμφιβολία για την εγκυρότητα της.⁴ Κάθε πλάσμα, ανάλογα με τη βιοματική ιστορία του, έχει κληρονομήσει μια διαφορετική πεποίθηση για την μορφή των θεών που βασίζεται στη δίκη του μορφή και εμπειρία. Έτσι, δημιουργείται μια δυσκολία να βρεθεί ανεξάρτητος τρόπος να κριθεί η εγκυρότητα των πεποιθήσεων για την πραγματική μορφή των θεών. Σύμφωνα με την Amia Srinivasan (2019:5) τέτοιου τύπου γενεαλογίες δημιουργούν μια «αληθική αδιαφορία» (alethic indifference) : οι πεποιθήσεις μας παράγονται από έναν αιτιώδη μηχανισμό (ναρκισσισμό που οδηγεί στον ανθρωπομορφισμό των θεών) που δεν έχουμε ανεξάρτητο λόγο να πιστεύουμε ότι θα αναπαράγει αληθινές (θεολογικές) πεποιθήσεις.⁵

Πάνω σε αυτές τις θεωρητικές βάσεις δομήθηκε μια στενή σχέση μεταξύ γενεαλογίας και ριζοσπαστικής αριστερής πολιτικής. Αυτό το ρεύμα σκέψης αναπτύσσει κριτικές γενεαλογίες που δεν στοχεύουν τόσο να αναλύσουν την εγκυρότητα των πεποιθήσεών μας όσο να μας απελευθερώσουν από την καταπίεση της ηγεμονίας τους. Η Σχολή της Φρανκφούρτης είναι ένα υβριδικό παράδειγμα των δύο γενεαλογικών παραδόσεων: αποπειράται να μας αποδεσμεύσει από την επιρροή της αστικής ιδεολογίας αποκαλύπτοντας την επίπλαστη προέλευση των ιδεολογικών μηχανισμών που την συνθέτουν (Geuss, 1981). Ο πιο εμβληματικός αντιπρόσωπος την κριτικής ριζοσπαστικής γενεαλογικής παράδοσης είναι ο Φουκώ.⁶ Το διανοητικό του έργο διαμορφώνεται από μια σειρά από γενεαλογίες που στοχεύουν να αναδείξουν τι κάνουν διαχρονικά οι αναπαραστάσεις και οι πρακτικές που τις συνοδεύουν: τι δομές δύναμης και καταπίεσης δημιουργούνται και υποστηρίζονται από τα υπάρχοντα εννοιολογικά πλαίσια, ποιες πιθανότητες αποκλείονται από τις ηγεμονικές αναπαραστάσεις και πως οικοδομείται διαχρονικά το γνωσιακό δαιδαλώδες πλέγμα της εξουσίας.⁷

⁴ Βλ. Srinivasan (2019) για μια ανάλυση αυτής της έννοιας του «γενεαλογικού άγχους».

⁵ Βέβαια η γενεαλογία του Ξενοφάνη δεν συνεπάγεται ότι οι θεοί δεν έχουν ανθρώπινη μορφή. Αν θεωρούσαμε κάτι τέτοιο θα είχαμε υποπέσει στο «γενετικό σφάλμα»: θα υποθέταμε ψευδώς ότι η προέλευση μιας πεποιθήσεως εμπεριέχει κάποιο συνεπακόλουθο ως προς την εγκυρότητα της. Βλ. Nagel and Cohen (1934).

⁶ Μια σειρά από σύγχρονες κριτικές γενεαλογίες ακολουθούν το μοτίβο του Φουκώ: δηλαδή, βασίζονται στην καταπιεστική λειτουργία των αναπαραστάσεων και όχι στην εγκυρότητα των πεποιθήσεων. Βλ. Moyon (2010) και Mills (2019).

⁷ Για παράδειγμα βλ. Φουκώ (1975 και 1984). Η γενεαλογική προσέγγιση χαρακτηρίζει όλο το έργο του Φουκώ μετά την πρώιμη αρχαιολογική περίοδο του. Τα μεγάλα έργα της ύστερης περιόδου του- *Επιτήρηση και Τιμωρία και Ιστορία της Σεξουαλικότητας*- είναι αντιπροσωπευτικά δείγματα της μεθοδολογίας της κριτικής γενεαλογίας.

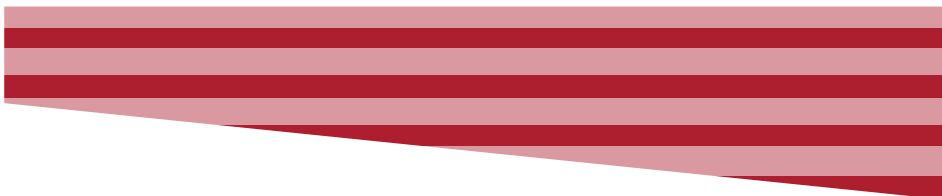
Ο Φουκώ ακολουθεί την προσέγγιση κριτικής γενεαλογίας του Νίτσε.⁸ Ο Νίτσε στην Γενεαλογία της Ηθικής υποστηρίζει ότι η σύγχρονη ηθική δεν προέρχεται από την ανθρώπινη καλοσύνη ή τη θεϊκή βούληση αλλά από την δυσαρέσκεια των σκλάβων για τους αφέντες τους.⁹ Ο Νίτσε θεωρεί ότι η μοντέρνα ηθική (των σκλάβων) κατασκευάστηκε ώστε να καταπιέζει «τους ανώτερους ανθρώπους» και ο μόνος τρόπος να αποκαλυφθεί αυτή η κρυφή λειτουργία είναι μέσω παρατήρησης του πώς αναδύθηκε, αναπτύχθηκε και έφτασε να είναι κυρίαρχη.

Η γενεαλογική προσέγγιση είναι συνυφασμένη με την φεμινιστική θεωρία. Για παράδειγμα, η Catharine MacKinnon (1989) προσφέρει μια φεμινιστική κριτική γενεαλογία. Η γενεαλογική προσέγγιση της MacKinnon (1989:125) εδράζεται στη θέση ότι η πραγματικότητα δημιουργείται από την πατριαρχική δύναμη. Η γενεαλογία της πατριαρχίας προβάλλει πως εξελίχθηκαν, εσωτερικεύθηκαν, θεσμοθετήθηκαν και κανονικοποιήθηκαν οι δομικές ασυμμετρίες δύναμης που ανατροφοδοτούν τις έμφυλες ανισότητες. Σύμφωνα με την MacKinnon, η πατριαρχική δύναμη δεν ελέγχει μόνο τις ηγεμονικές αναπαραστάσεις αλλά έχει τη δυνατότητα να συνθέτει τη πραγματικότητα μέσω αυτών. Ο φεμινισμός για τη MacKinnon δεν κάνει απλά μια διάγνωση αλλά προσπαθεί να μετασχηματίσει τον κόσμο, να εγείρει συνειδήσεις και να ανατρέψει τις κυρίαρχες πατριαρχικές αναπαραστάσεις.

Η Amia Srinivasan (2019:19) θεωρεί ότι αυτού του τύπου οι κριτικές γενεαλογίες εμπειρεύουν τη δυνατότητα για αυτό που ονομάζει «κοσμοπλασία» (worldmaking) : την μεταμόρφωση της πραγματικότητας μέσω του μετασχηματισμού των αναπαραστάσεων μας. Γενεαλογίες, όπως αυτές του Φουκώ και της MacKinnon, δεν περιορίζονται σε ιστορικές διαγνώσεις των καταπιεστικών λειτουργιών των αναπαραστάσεων, αλλά μας αποκαλύπτουν την συνεχή παρουσία των δομών κυριαρχίας που καθιστούν αυτές τις αναπαραστάσεις ηγεμονικές. Η σκιαγράφηση της γέννησης και της επικράτησης αυτών των καταπιεστικών αναπαραστάσεων μπορεί, με τη σειρά της, να μας ενδυναμώσει να παρέμβουμε για να τις ανατρέψουμε και να μετασχηματίσουμε τον κόσμο.

⁸ Βλ. Φουκώ (2011).

⁹ Για διαφορετικές ερμηνείες της *Γενεαλογίας της Ηθικής* βλ. Kail (2011) και Geuss (1994).

Σύμφωνα με την Amia Srinivasan (2019), υπάρχουν δύο βασικά είδη «κοσμοπλασίας». Οι πτυχές του κοινωνικού κόσμου εξαρτώνται από το πώς τις αναπαριστούμε. Για παράδειγμα, οι σεξιστικές πεποιθήσεις για την «φύση» των γυναικών έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά μας απέναντι στις γυναίκες. Ένα είδος κοσμοπλασίας επιχειρεί να εκμεταλλευτεί αυτή την αιτιώδη σχέση μεταξύ αναπαραστάσεων και συμπεριφορών για να μετασχηματίσει την πραγματικότητα. Η κοσμοπλασία του πρώτου είδους θα αποκάλυπτε- μέσω μιας γενεαλογικής προσέγγισης- τη «γυναικεία φύση» ως μια καταπιεστική κοινωνική μυθοπλασία. Συγχρόνως, οι αναπαραστάσεις και τα εννοιολογικά πλαίσια μπορούν να δημιουργήσουν νέες κοινωνικές πραγματικότητες. Για παράδειγμα, η έννοια της «πόρνης» δημιουργεί έναν νέο τύπο περιθωριοποιημένου ανθρώπου, που δεν υπήρχε πριν, του οποίου ο ρόλος είναι να τον εκμεταλλεύονται και τον να κακοποιούν οι άντρες (Foucault, 1961). Το δεύτερο είδος κοσμοπλασίας εκμεταλλεύεται αυτές τις συνθετικές και κατασκευαστικές ιδιότητες του λόγου προκειμένου να αλλάξει τι υπάρχει και τι όχι.

Η κριτική γενεαλογική προσέγγιση, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας για κοσμοπλασία, μπορεί να αναλύσει τη δυσκαμψία της σημερινής πολιτικής πραγματικότητας. Είναι ανάγκη να αποκτήσουμε καλύτερη εικόνα της ιστορικής εξέλιξης των κυρίαρχων αναπαραστάσεων που αφορούν στα συλλογικά πολιτικά εγχειρήματα μας. Τα ηγεμονικά αφηγήματα της ανθρώπινης ιστορίας ενδέχεται να περιθωριοποιούν την ποικιλομορφία των παρελθοντικών πολιτικών πειραμάτων. Ευτυχώς, η έρευνα που θα θεμελιώσει τη γενεαλογία της πολιτικής φαντασίας έχει ήδη γίνει.

Η Αυγή των Πάντων: Μια Κριτική Γενεαλογία

Το βιβλίο του David Graeber και του David Wengrow, *Η Αυγή των Πάντων Μια Καινούργια Ιστορία της Ανθρωπότητας* (από εδώ και πέρα ΑΤΠ), μπορεί κάλλιστα να ερμηνευτεί και ως μια κριτική γενεαλογία της πολιτικής φαντασίας. Η ΑΤΠ είναι μια διεπιστημονική συνεργασία που στοχεύει να ανατρέψει το ηγεμονικό αφήγημα της ιστορίας της ανθρωπότητας.¹⁰ Το κυρίαρχο αφήγημα της ανθρώπινης ιστορίας είναι γραμμικό: στην αρχή οι άνθρωποι ήταν οργανωμένοι σε μικρές ισότιμες ομάδες από κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες και μέσω της τεχνολογικής προόδου οι ανθρώπινες

¹⁰ Ο Graeber ήταν γνωστός ανθρωπολόγος και πρωτεργάτης του κινήματος Occupy Wall Street, ενώ ο Wengrow είναι καθηγητής συγκριτικής αρχαιολογίας.

πολιτικές κοινότητες μεγάλωσαν, έγιναν περίπλοκες, ιεραρχικές και άνισες.¹¹ Η δημοκρατική φύση των μικρών κοινωνικών ομάδων άρχισε να αλλοιώνεται με την αγροτική επανάσταση και την κατασκευή μεγάλων πόλεων. Οι απόγονοι των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών έπρεπε να δημιουργήσουν γιγαντιαίες γραφειοκρατικές ιεραρχίες για να διοικήσουν τις μεγάλες πόλεις. Ταυτόχρονα με την τεχνολογική εξέλιξη της αγροτικής επανάστασης αναδύθηκε και ο καταμερισμός της εργασίας και μαζί του οι κοινωνικές τάξεις, η ανισότητα και η εκμετάλλευση. Το σκεπτικό είναι ξεκάθαρο: η σχέση της προόδου με την ελευθερία και την ισότητα είναι αντιστρόφως ανάλογη.

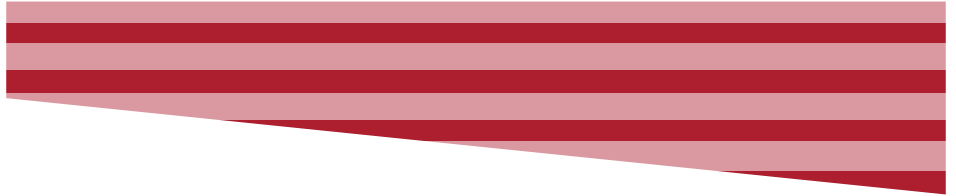
Ο Graeber και ο Wengrow χρησιμοποιούν ανθρωπολογική και αρχαιολογική έρευνα για να καταρρίψουν αυτό το αφήγημα και να αποκαλύψουν την έντονη επιρροή που έχει αυτός ο συλλογικός μύθος στην πολιτική πραγματικότητα μας. Πριν παραθέσουμε κάποια ενδεικτικά παραδείγματα¹² από την έρευνα τους, που στοιχειοθετούν ότι η ιστορία της ανθρωπότητας ήταν ένα μωσαϊκό από πολιτικά πειράματα- ή όπως το θέτουν οι συγγραφείς ένα «καρναβάλι πολιτικών μορφών»- ας δούμε γιατί το ηγεμονικό αφήγημα παραμένει τόσο ισχυρό (Graeber και Wengrow, 2023:19).

Ένας βασικός λόγος είναι ότι στηρίζεται στη φιλοσοφική σκέψη του διαφωτισμού και καταλήγει να είναι ελκυστικό για τη Δεξιά αλλά και για την Αριστερά για διαφορετικούς λόγους. Η Δεξιά βασίστηκε στη φιλοσοφική ανθρωπολογία του Τόμας Χομπς. Σύμφωνα με τον Χομπς (1651) η ανθρώπινη φύση είναι εγγενώς εγωιστική, οπότε η ζωή σε μια φυσική κατάσταση ήταν «φτωχή, άθλια, κτηνώδης και σύντομη».¹³ Ο Χομπς θεωρεί ότι χρειάζεται ένας Λεβιάθαν για να μας ανακουφίσει από αυτή την συνεχόμενη κατάσταση πολέμου όλων εναντίων όλων. Για τους συντηρητικούς στοχαστές το ηγεμονικό αφήγημα μπορεί να δικαιολογήσει την αύξηση της ανισότητας και τις καταπιεστικές ιεραρχίες ως αναγκαστικό συνεπακόλουθο της τεχνολογικής προόδου και της οικονομικής ανάπτυξης. Η Αριστερά βασίστηκε από την άλλη στη φιλοσοφική ανθρωπολογία του

¹¹ Το ηγεμονικό αφήγημα αναπαράγεται σε διάφορα ιστορικά best sellers όπως το *Sapiens* του Yuval Noah Harari (2015) και το *The World Until Yesterday* του Jared Diamond (2011).

¹² Το ερευνητικό υλικό της ΑΤΠ είναι ιδιαίτερα πλούσιο και περιέχει πληθώρα μελετών περίπτωσης. Σκοπός μου δεν είναι να αναλύσω την ευρεία γκάμα δεδομένων που προσφέρουν αλλά να χρησιμοποιήσω κάποια από αυτά για να πλαισιώσω την ερμηνεία μου.

¹³ Ο Χομπς, στο νοητικό πείραμα της φυσικής κατάστασης, δεν αποδέχεται την κοινωνική αρμονία ούτε εντός μικρών πολιτικών ομάδων με αποτέλεσμα να ισχυρίζεται ότι η συγκεντρωτική τυραννική εξουσία είναι το καλύτερο σενάριο για την ανθρωπότητα.

Ζαν- Ζακ Ρουσσώ. Σύμφωνα με τον Ρουσσώ (1754), η ανθρώπινη φύση επιδεικνύει μια πιο αλτρουιστική και θετική εικόνα. Η Ρουσσιανή ανθρώπινη φύση συμπληρώνει το ένστικτο της αγάπης εαυτού/επιβίωσης (*amour de soi*) με συμπόνια για άλλους ανθρώπους και έμβια όντα (*pitié*). Έτσι, σύμφωνα με τον Ρουσσώ οι άνθρωποι ήταν ευτυχισμένοι στη φυσική τους κατάσταση. Αλλά η τεχνολογική ανάπτυξη και ο «πολιτισμός» έφερε εκτός από τον Διαφωτισμό δυστυχία και καταπίεση. Οι μεγάλες κοινωνίες πυροδοτούν ένα αίσθημα ανθυγιεινού ανταγωνισμού και συγκρίσεως (*amour propre*) που καταλήγει να γεννά καταπιεστικές ιεραρχίες και ανισότητα. Η εικόνα που μας δίνει ο Ρουσσώ προσομοιάζει μια κοσμική εκδοχή της πτώσης και του προπατορικού αμαρτήματος.

Ο Graeber και ο Wengrow επιχειρούν να αμφισβητήσουν το ηγεμονικό αφήγημα και στις δύο του εκδοχές. Θεωρούν ότι η καθιερωμένη εκδοχή της ανθρώπινης ιστορίας: «1) απλώς δεν είναι αλήθεια, 2) έχει καταστροφικές πολιτικές συνέπειες και 3) κάνει το παρελθόν αχρειαστά βαρετό» (Graeber και Wengrow, 2023: 18). Παραθέτουν πληθώρα ευρημάτων για να υποστηρίξουν την ανατροπή αυτής της εκδοχής της ανθρώπινης ιστορίας. Οι εκσκαφές που πραγματοποιήθηκαν στη Λουϊζιάνα έδειξαν ότι το 1600 π.Χ. οι αυτόχθονες Αμερικάνοι πραγματοποίησαν εκτενείς χωματουργικές εργασίες έτσι ώστε να κατασκευάσουν τεράστιους χώρους που φιλοξενούσαν μεγάλες μαζώξεις ανθρώπων που έρχονταν από εκατοντάδες μίλια μακριά (Graeber και Wengrow, 2023). Αυτά τα δεδομένα δεν συνάδουν με την υπόθεση ότι οι κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες ήταν οργανωμένοι σε μικρές απομονωμένες ομάδες.

Ένα εντυπωσιακό εύρημα έχει να κάνει με την εποχικότητα των πολιτικών δομών. Οι Ινουίτ είχαν «δύο [διαφορετικές] κοινωνικές δομές, μια το καλοκαίρι και μια το χειμώνα, και εκ παραλλήλου είχαν δυο συστήματα δικαίου και θρησκείας» (Graeber και Wengrow, 2023: 141). Το καλοκαίρι οι Ινουίτ μοιραζόντουσαν σε ομάδες των 20-30 ατόμων για να κυνηγήσουν. Κατά τα διαρκεία του καλοκαιριού η κυριότητα της ιδιοκτησίας δεν αμφισβητούταν ενώ υπήρχε ένας ηλικιωμένος άντρας ηγέτης σε κάθε ομάδα που ασκούσε, μέχρι και, τυραννική εξουσία. Τον χειμώνα γινόταν ένας εντυπωσιακός μετασχηματισμός. Οι Ινουίτ μαζευόντουσαν όλοι μαζί για να οικοδομήσουν μεγάλους οίκους συγκεντρώσεων. Μέσα σε αυτούς του οίκους επικρατούσαν οι «αρετές της ισότητας, του αλτρουισμού και της συλλογικής ζωής» (Graeber και Wengrow, 2023: 141). Ταυτόχρονα, τα αντρόγυνα αντάλλασσαν συντρόφους στα πλαίσια της λατρείας της θεάς της θάλασσας. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η τοπολογία των Ινουίτ δεν μπορεί να εξηγήσει τον τρόπο ζωής τους εφόσον υπήρχαν κοντινές γειτονικές ομάδες που είχαν διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές δομές. Δείχνει ότι οι Ινουίτ απλά επέλεξαν να οργανώσουν τη συλλογική ζωή τους με αυτόν τον τρόπο.

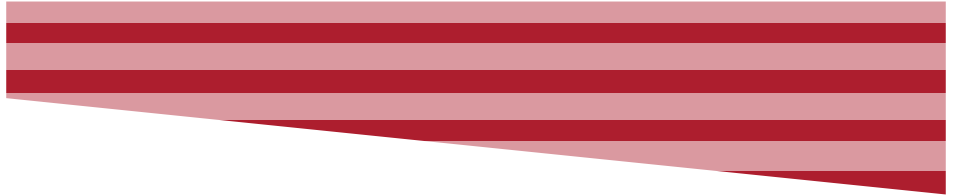
Παρεμφερείς κοινωνικές δομές είχαν και οι Κουακιούτλ, οι αυτόχθονες κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες της Βορειοδυτικής Ακτής του Καναδά. Στην περίπτωση των Κουακιούτλ ήταν το χειμώνα που η κοινωνία είχε την πιο κάθετη ιεραρχική της μορφή. Τον χειμώνα χτίζονταν παλάτια στις βορειοδυτικές ακτές του Καναδά, εντός των οποίων υπήρχε ανισότητα, κληρονομική αριστοκρατία και σκλάβοι (Graeber και Wengrow, 2023:142). Το καλοκαίρι οι αριστοκρατικές αυλές διαλύονταν, δημιουργώντας μικρότερες ομάδες ψαρέματος που ήταν λιγότερο δομημένες και ιεραρχικές. Όπως σημειώνουν οι συγγραφείς «οι άνθρωποι υιοθετούσαν διαφορετικά ονόματα το καλοκαίρι και το χειμώνα- κυριολεκτικά γίνονταν κάποιοι άλλοι ανάλογα με την εποχή του έτους» (Graeber και Wengrow, 2023:142).¹⁴

Ο Graeber και ο Wengrow ανακαλύπτουν και ένα πλήθος αντιπαραδειγμάτων που κλονίζουν την υπόθεση ότι η πολιτική οργάνωση σε μεγάλη κλίμακα τείνει να επιδεικνύει κάθετες ιεραρχίες και ανισότητες. Η ανθρώπινη ιστορία είναι γεμάτη από μεγάλους οικισμούς και πόλεις που δεν είχαν κυρίαρχη τάξη, βασιλιάδες, γραφειοκράτες και αριστοκράτες. Για παράδειγμα, η μεγάλη πόλη Χαράπα (2600 π.Χ.) στην κοιλάδα του Ινδού δεν είχε παλάτια και ναούς.¹⁵ Αντίθετα, τα ευρήματα υποστηρίζουν ότι κατά πάσα πιθανότητα δεν υπήρχαν κάποια κέντρα δύναμης και η πολιτική εξουσία ήταν διασκορπισμένη (Graeber και Wengrow, 2023: 385-395). Αντίστοιχες πολιτικές δυναμικές ίσχυαν και σε άλλες περιπτώσεις όπως στα Ουκρανικά «mega-sites» και σε διάφορες Μεξικανικές πόλεις-κράτη. Σε αυτές τις πόλεις οι πολιτικές αποφάσεις παίρνονταν συλλογικά μέσω συνελεύσεων ή συμβουλίων (Graeber και Wengrow, 2023: 356-375). Όλες αυτές οι πολιτικές κοινότητες συνηγορούν υπέρ του συμπεράσματος- κόντρα στο ηγεμονικό αφήγημα- ότι δεν υπάρχει αιτιότητα μεταξύ μεγάλης κλίμακας πολιτικών οργανώσεων και ανισότητας.

Οι συγγραφείς προσφέρουν και στοιχεία για να αντιτεθούν στην ύπαρξη της «αγροτικής επανάστασης» που ώθησε την ανθρωπότητα στο επόμενο, άνισο και ιεραρχικό, στάδιο της ιστορίας (Graeber και Wengrow, 2023: 270-305). Η μετάβαση από την αναζήτηση τροφής στη μαζική γεωργία έγινε μάλλον αργά και με ανομοιογενή τρόπο. Παρόλο που σε κάποιες τοποθεσίες η τεχνολογία της μαζικής αγροκαλλιέργειας οδήγησε στη

¹⁴ Τα italics είναι δική μου προσθήκη.

¹⁵ Αν και είναι δύσκολο να υπολογίσουμε με ακρίβεια τον αριθμό των κατοίκων, οι συγγραφείς κάνουν αναφορά για 40000 άτομα.

δημιουργία πόλεων, σε άλλες τοποθεσίες τα πράγματα πήραν διαφορετική τροχιά. Σε πολλές περιοχές αυτό που θεωρούνταν γεωργία ήταν στην πραγματικότητα μικρής κλίμακας κηπουρική. Αυτή η μικρής κλίμακας κηπουρική ήταν απολύτως συμβατή με οριζόντιες κοινωνικές δομές διακυβέρνησης. Διάφοροι νεολιθικοί λαοί παρόλο που είχαν τη τεχνογνωσία για να καλλιεργήσουν μεγάλες σοδιές από σιτηρά διάλεξαν να συνεχίσουν να κνηγούν και να τροφοσυλλέγουν. Η απότομη μετάβαση από το ένα στάδιο της ιστορίας στο επόμενο, που η ανθρωπότητα συνάλλαξε τη μαζική παραγωγή με ανισότητα, απλά δεν συνέβη ποτέ σύμφωνα με τους συγγραφείς.

Οι συγγραφείς προσφέρουν ένα ακόμα παράδειγμα στην απόπειρα τους να ανατρέψουν την ιδέα ότι οι τεχνολογικές δυνατότητες μιας κοινότητας καθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, την πολιτική οργάνωση της. Εξετάζουν το παράδειγμα δύο γειτονικών λαών που κατοικούσαν στην Ανατολική ακτή της βορείου Αμερικής (οι δύο κοινότητες εκτεινόταν από τον Καναδά μέχρι την Καλιφόρνια). Ενώ και οι δύο κοινότητες χρησιμοποιούσαν τους «ιδίους τρόπους παραγωγής»- ήταν τροφοσυλλεκτικοί λαοί- είχαν διαμετρικά αντίθετες πολιτικές αξίες, παραδόσεις και θεσμούς. Οι Γιούροκ περιφρονούσαν τη σκλαβιά, τρεφόντουσαν με ξηρούς καρπούς, ήταν λιγνοί και περιφρονούσαν κάθε είδους απόλαυση: «το φαγητό, τη σεξουαλική ικανοποίηση, το παιχνίδι ή τη ραστώνη» (Graeber και Wengrow, 2023: 228). Ενώ οι γείτονες τους- οι Κουακιούτλ- είχαν σκλάβους, έτρωγαν λιπαρά ψάρια και είχαν έναν ηδονιστικό τρόπο ζωής.¹⁶ Οι Κουακιούτλ οργάνωναν μεγάλες γιορτές, που ονομαζόντουσαν ποτλατς, οι οποίες ήταν ευκαιρία «για λαιμαργία, απολαύσεις, γλέντια λίπους που σκοπό είχαν να αφήσουν το σώμα γυαλιστερό και χοντρό» (Graeber και Wengrow, 2023: 229). Οι δύο διαφορετικές κοινότητες είχαν σχεδόν συμβιωτική σχέση. Ήξεραν για την ύπαρξη των γειτόνων τους και κατέκριναν τον τρόπο ζωής τους. Οι μεγάλες αντιθέσεις μεταξύ των Γιούροκ και των Κουακιούτλ δεν θα υφίσταντο εάν η γεωγραφική τοποθεσία και οι τεχνολογικές δυνατότητες ήταν τόσο καθοριστικοί παράγοντες της πολιτικής οργάνωσης. Ίσως η επεξήγηση να είναι πιο απλή: οι δύο κοινότητες να διάλεξαν να διάγουν διαφορετικούς πολιτικούς βίους βασιζόμενες στις αξίες και τις πεποιθήσεις τους.¹⁷

¹⁶ Όπως είδαμε νωρίτερα οι κοινωνικές δομές των Κουακιούτλ χαρακτηρίζονταν από εποχικότητα. Ωστόσο, οι διαφορές με τους Γιούροκ παραμένουν διακριτές.

¹⁷ Ο Graeber και ο Wengrow δίνουν τη δική τους ερμηνεία για το τι προκάλεσε τις αντιθέσεις μεταξύ των γειτονικών κοινοτήτων. Χρησιμοποιούν την έννοια της πολιτισμικής σχισμογένεσης: μια διαδικασία κατά την οποία γίνεται μια φαινομενικά αυθόρμητη διαίρεση των ανθρώπινων κοινωνιών σε πολιτισμικές περιοχές και κάθε κοινωνία παρουσιάζει διαμετρικά αντίθετη εικόνα της άλλης (Graeber και Wengrow, 2023: 232).

Αριστερά και «Κοσμοπλασία»

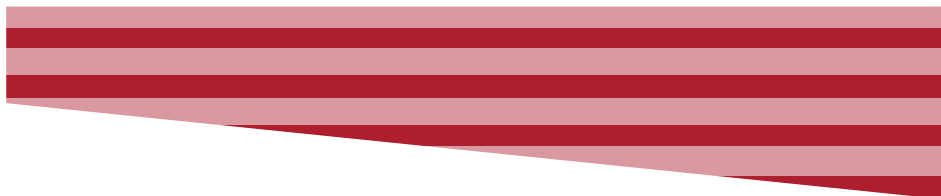
Για να μεταμορφωθεί η πραγματικότητα μέσα από την ανασύνθεση των αναπαραστάσεων μας χρειάζεται να καταρριφθούν οι ηγεμονικές καταπιεστικές πεποιθήσεις. Άλλωστε, η Νιτσεική «ηθική των σκλάβων» είναι αποτελεσματική γιατί την ενστερνίζονται και οι σκλάβοι και οι αφέντες. Οι κριτικές γενεαλογίες συχνά μας αποκαλύπτουν ότι αυτά που θεωρούμε φυσικά δεδομένα είναι απλές κοινωνικές κατασκευές (Fisher, 2012:17). Η ΑΤΠ αποκαλύπτει μια σειρά από μυθοπλασίες που περιορίζουν την πολιτική φαντασία και στενεύουν τα όρια του πιθανού.

Αρχικά, καταρρίπτει τον μύθο της Χομπσιανής εγωιστικής ανθρώπινης φύσης που είναι ο ακρογωνιαίος λίθος του καπιταλιστικού ηθικού οικοδομήματος. Η άποψη του Χομπς- ότι είμαστε εγγενώς εγωιστικά όντα- χρησιμοποιείται συχνά για να παρεμποδίσει τις πολιτικές μας δυνατότητες. Η ιδέα είναι ότι αν είμαστε εγωιστικά όντα από την φύση μας, οι πολιτικές δομές που στηρίζονται στην κοινωνική αλληλεγγύη δεν είναι βιώσιμες. Ωστόσο, η ποικιλομορφία των ιστορικών πολιτικών κοινοτήτων υποστηρίζει μια υπαρξιστική ή μαρξιστική φιλοσοφική ανθρωπολογία.¹⁸ Με άλλα λόγια, είναι τόσο ευρύ το φάσμα των παρελθοντικών πολιτικών εγχειρημάτων, που έχουμε καλούς λόγους να πιστεύουμε ότι η ανθρώπινη φύση είναι σχετικά εύπλαστη. Ο τρόπος που γαλουχούνται οι πολίτες θα καθορίσει την βιωσιμότητα του εκάστοτε πολιτικού εγχειρήματος. Οι καπιταλιστικές κοινωνίες τείνουν να παράγουν πολίτες με ένα καπιταλιστικό ήθος. Όπως είδαμε, διαχρονικά διαφορετικές κοινωνίες έχουν καλλιεργήσει διαφορετικά ήθη και αξίες. Η ΑΤΠ αποκαλύπτει τις δυναμικές που θεμελιώνουν την σύγχρονη τάση να φυσικοποιηθούν πολιτικές επιλογές κάνοντας τις να μοιάζουν αναπόφευκτες.

Ένας ακόμη μύθος που καταρρίπτεται είναι η γραμμική, σταδιακή και ντετερμινιστική εξέλιξη της ιστορίας.¹⁹ Αυτή η ομοιογενής και προβλέψιμη εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας υποτιμάει σημαντικά την πολιτική

¹⁸ Για την ιδέα της ανθρώπινης φύσης στο έργο του Μαρξ βλ. Geras (1989). Για την υπαρξιστική ανθρώπινη φύση βλ. Sartre (1943).

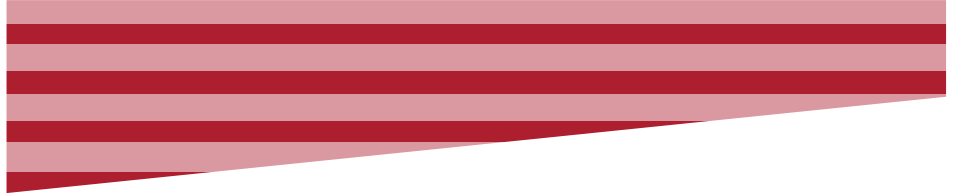
¹⁹ Μερικοί ορθόδοξοι μαρξιστές θα διαφωνήσουν με αυτή τη θέση διότι ο ιστορικός υλισμός είναι ντετερμινιστικός. Ο Μαρξ βάσισε τον ιστορικό υλισμό πάνω σε μια ντετερμινιστική εξέλιξη της ιστορίας. Τα στάδια της μαρξιστικής ιστορικής ανάλυσης ξεκινάνε με έναν ευτυχί και πρωτόγονο κομμουνισμό, η τεχνολογική πρόοδος οδηγεί στη φεουδαρχία και μετά στον καπιταλισμό ενώ ο τελικός νομοτελειακός προορισμός είναι μια χειραφετημένη κοινωνία σύγχρονου προλεταριακού κομμουνισμού. Κάθε ιστορικό στάδιο εγκυμονεί την αντίθεση του. Μια (μερική) απάντηση σε αυτή την ανησυχία είναι να υιοθετηθεί ένας πιο χαλαρός ντετερμινισμός- σαν αυτόν που θεωρώ ότι διαπνέει το έργο του Καρλ Κάουτσκι- που προϋποθέτει ότι η κατάρρευση του καπιταλισμού είναι αναπόφευκτη αλλά το μοντέλο παραγωγής που θα τον διαδεχτεί παραμένει άγνωστο.

βούληση της ανθρωπότητας. Σχεδόν πανομοιότυπες κοινότητες, από πλευράς τεχνολογικών γνώσεων και γεωγραφικής τοποθεσίας, κατέληξαν να επιδεικνύουν έναν πολιτικό οργανωτικό πλουραλισμό. Το πως θα αξιοποιηθούν τα εργαλεία της τεχνολογίας είναι θέμα συλλογικής πολιτικής απόφασης. Η αξιοποίηση των τεχνολογικών δυνατοτήτων για αύξηση της παραγωγικότητας δεν είναι αυτόματη επιλογή- μερικές κοινότητες προτιμούν να υιοθετήσουν μικρής κλίμακας κηπουρική αντί για μαζική αγροκαλλιέργεια. Στην εποχή της ψηφιακής επανάστασης είναι σημαντική υπενθύμιση το γεγονός ότι η ανθρωπότητα έχει ακόμα επιλογή για το πως θα αξιοποιήσει την ραγδαία αναπτυσσόμενη τεχνολογία.

Με αυτά τα δεδομένα γίνεται κατανοητό ότι τα καλέσματα για *realpolitik* και πολιτικό ρεαλισμό δεν είναι πολιτικά ουδέτερα γιατί έχουν ενσωματώσει τους παραπάνω μύθους. Το πεδίο του πιθανού περιχαράκωνεται από ψευδείς πεποιθήσεις για την ανθρώπινη πολιτική εξέλιξη. Οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις μεταμφιέζουν τα πολιτικά επίδικα σε φυσικά δεδομένα απενεργοποιώντας το συλλογικό φαντασιακό. Οι Αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις οφείλουν να γίνουν πιο φιλόδοξες και να τολμήσουν να οραματιστούν. Η επιστροφή σε παλιότερες σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές και στο κοινωνικό κράτος των 60'ς και 70'ς ίσως να είναι οι καλύτερες επιλογές εντός του υπάρχοντος εννοιολογικού πλαισίου. Αλλά η γενεαλογική προσέγγιση μας αποκαλύπτει τα σαθρά θεμέλια του κανονιστικού πλαισίου που πρέπει να αμφισβητηθεί. Αυτό ήταν ανέκαθεν το πολιτικό διακύβευμα στο δίπολο μεταξύ συντήρησης και προόδου. Εάν θα διατηρηθεί το *status quo* ή αν θα βρεθούν τρόποι να διευρυνθούν τα όρια του πιθανού. Ο τρόπος να απελευθερωθούμε από τα αόρατα γνωσιακά δεσμά είναι να αντικαταστήσουμε τις υπάρχουσες αναπαραστάσεις με νέες αναπαραστάσεις «αντι-δύναμης». Ωστόσο, για να μην μείνει σε επίπεδο ρητορικής ο μετασχηματισμός της πολιτικής πραγματικότητας οι νέες χειραφετητικές αναπαραστάσεις πρέπει να ζυμώνονται με τα κινήματα ώστε να μετατρέπονται σε πολιτική πράξη.²⁰ Με αυτόν τον τρόπο θα θεμελιωθεί μια παραγωγική σύνθεση μεταξύ πολιτικής φαντασίας και πρακτικής. Η έρευνα του Graeber και του Wengrow γεμίζουν την αναγνώστριά με ελπίδα και κουράγιο να αρχίσει να φαντάζεται ένα καλύτερο πολιτικό μέλλον.

²⁰ Η θέση αυτή αντιστέκεται σε έναν άγονο ιδεαλισμό που προϋποθέτει ότι ένας μετασχηματισμός στο πεδίο των ιδεών θα οδηγήσει αναγκαστικά σε έναν μετασχηματισμό στον υλικό κόσμο. Κατά συνέπεια, ο μετασχηματισμός της πολιτικής πραγματικότητας δεν μπορεί να γίνει «από τα πάνω», στηριγμένος σε μια αποστασιοποιημένη διανόηση.

Αντί Επιλόγου

Οι παράλληλες κρίσεις που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα (προσφυγική, κλιματική, κοινωνικο-οικονομική, ενεργειακή, πανδημική) χρειάζονται συντονισμό, αλληλεγγύη και συλλογική δράση. Εντούτοις, η ανθρωπότητα παίρνει ως δεδομένες διάφορες πολιτικές μεταβλητές. Τα όρια του πιθανού στενεύουν αποτρέποντάς μας να φανταστούμε έναν βιώσιμο, ελεύθερο και ισότιμο κόσμο. Οι αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις οφείλουν να προσφέρουν ένα πολιτικό όραμα ώστε να διανοίξουν δρόμους για την επανενεργοποίηση της πολιτικής φαντασίας και το μετασχηματισμό της πολιτικής πραγματικότητας. Ωστόσο, αξίζει να θυμηθούμε τα λόγια της Judith Butler (2023) «αυτή η ελπίδα φαίνεται αναμφίβολα αφελής, ακόμη και αδύνατη. Όμως, κάποιες από εμάς πρέπει μάλλον να την κρατήσουμε με νύχια και με δόντια, αρνούμενες να πιστέψουμε ότι οι δομές που υπάρχουν σήμερα θα υπάρχουν για πάντα. Γι' αυτό χρειαζόμαστε τις ποιήτριες και τους ονειροπόλους μας, τις αδάμαστες ανόπτες, αυτές που ξέρουν να οργανώνονται».

Βιβλιογραφία

OAhmed, N., et al. (2024) 'Inequality Inc.', *Oxfam* [online]. Available from: <https://www.oxfam.org/en/research/inequality-inc> [Accessed on 20/01/2024].

Butler, J. (2023) 'The Compass of Morning', *London Review of Books* [online]. Available from: <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v45/n20/judith-butler/the-compass-of-mourning> [Accessed on 10/11/2023].

Diamond, J. (2013) *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?*. London: Penguin.

Nagel, E., and Cohen M. (1934) *An Introduction to Logic and Scientific Method*. London: Routledge and Kegan Paul.

Foucault, M. (1961) *History of Madness*. Murphy, J. and Khalfa, J eds. Routledge.

Foucault, M. (1975) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Sheridan, A. eds. New York: Pantheon.

Foucault, M. (2011) *Τρία Κείμενα για τον Νίτσε*. Γκέκα Πολύτιμη (εκδ.). Αθήνα: Πλεθρον.

Foucault, M. (2019) *The History of Sexuality: 1: the Will to Knowledge*. London: Penguin UK.

Fisher, M. (2022) *Capitalist Realism: Is There No Alternative?*. London: John Hunt Publishing.

Geras, N. (1983). *Marx and Human Nature: Refutation of a Legend*. New York: Verso.

Geuss, R. (1981) *The Idea of a Critical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Geuss, R. (1994) 'Nietzsche and Genealogy', *European Journal of Philosophy*, 2(3), pp. 274–92.

Graever, D., and Wengrow, D. (2023) *Η Αυγή των Πάντων - Μια Καινούρια Ιστορία της Ανθρωπότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόπτρα.

Harari, Y. N. (2015) *Sapiens: A Brief History of Humankind*. New York: Harper.

Hobbes, T. (1651) *Leviathan: Or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth, Ecclesiasticall and Civil*. London: Andrew Crooke.

Kail, P. J. E. (2011) “Genealogy” and the Genealogy’ in Simon May eds. *Nietzsche’s Genealogy of Morality: A Critical Guide*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 214–33.

Nietzsche, F. (1996) *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future* [1886]. Kaufmann Walter (Trans). New York: Vintage Books.

MacKinnon, C. A. (1989) *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, MA :Harvard University Press.

Mills, C. W. (2019) *The Racial Contract*. Cornell: Cornell University Press.

Moyn, S. (2010) *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Owen, D. (2002) ‘Criticism and Captivity: On Genealogy and Critical Theory’, *European Journal of Philosophy*, 10(2), pp. 216–30.

Popper, K. (1957) *The Poverty of Historicism*. London: Routledge.

Rousseau, J. (1984) *A Discourse on Inequality* [1754]. Maurice Cranston (trans.). London: Penguin.

Sartre J. P. (2018) *Being and Nothingness* [1946]. Sara Richmond (trans.) London: Routledge and Taylor Francis Group.

Srinivasan, A. (2015) ‘The Archimedean Urge’, *Philosophical Perspectives*, 29(1), pp. 325–62.

Srinivasan, A. (2019) ‘VII—genealogy, epistemology and worldmaking’, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 119 (2), pp. 127-156. Oxford: Oxford University Press.

Street, S. (2006) ‘A Darwinian dilemma for realist theories of value’, *Philosophical Studies*, 127(1), pp.109-166.

Xenophanes (1898) “Fragments” in Arthur Fairbanks Eds. and trans. *The First Philosophers of Greece*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co.

ENA

**Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών**

ENA Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912

info@enainstitute.org
www.enainstitute.org

** Η παρούσα δημοσίευση εκφράζει τις απόψεις
του συγγραφέα και δεν εκφράζει απαραίτητα ή
και στο σύνολό της το ENA*

